

Betsy Repelius

‘Een vrouw heeft ook een hart en kan de grootste vriendschap in hoge mate bezitten’

Betsy Repelius

Marie du Saar

Betsy Repelius

Brieven aan Marie du Saar 1891-1911

Bezorgd door

TINEKE VAN LOOSBROEK en JAN DE VRIES

Hilversum
Verloren
2021

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van:
de Stichting Wilhelmina Drucker Fundatie en het Jaap Harten Fonds.

Afbeelding op het omslag: Lizzy Ansingh, *Portret van Betsy Repelius*, 1900,
olieverf op doek, 54 x 42 cm. Coll. Amsterdam Museum, inv.nr. SA 40436.

ISBN 9789087049119

© 2021 Tineke van Loosbroek en Jan de Vries
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Omslagontwerp: Rombus/Tanja Stropsma, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
-----------	---

INLEIDING

Betsy Repelius en Marie du Saar	11
<i>Betsy Repelius. Jeugd en opleiding</i>	11
<i>Marie du Saar. Jeugd en opleiding</i>	13
<i>Vondelstraat</i>	15
<i>De familie Hammer vertrekt uit Amsterdam</i>	18
<i>Na 1911</i>	20
Beroep: kunstenaar	22
<i>Leerjaren en aard van het werk</i>	22
<i>Het oeuvre</i>	26
<i>In het atelier</i>	27
<i>En er buiten</i>	29
<i>Het kunstbedrijf</i>	31
<i>Artistieke netwerken</i>	34
<i>De kritiek</i>	40
Het Amsterdamse gezelschapsleven van Betsy Repelius	41
<i>De familie Repelius</i>	43
<i>De vriendenkring</i>	44
<i>Bewegingsvrijheid in Amsterdam</i>	46
<i>Uitgaansleven: muziek en theater</i>	47
<i>Op reis</i>	52
<i>Godsdienst, politiek en feminisme</i>	54
De Brieven van Betsy Repelius	57
<i>Briefcultuur en briefconventies in de negentiende eeuw</i>	57
<i>De staat van de aangetroffen brieven</i>	58
<i>Editieprincipes</i>	59

BRIEVEN

Proloog	63
1889 <i>Betsy Repelius bezoekt de wereldtentoonstelling in Parijs</i>	63
1 Brieven tijdens de studiereis van 1891	67
1891 <i>Februari</i>	67
1891 <i>Februari-maart</i>	72
1891 <i>Maart-april</i>	85
1891 <i>April</i>	103
2 Brieven uit alle windstreken 1892-1899	108
1892 <i>Ruurlo – Vorden</i>	108
1893 <i>Amsterdam</i>	111
1893 <i>Monster</i>	118
1893 <i>Wageningen</i>	123
1894 <i>Wereldtentoonstelling Antwerpen, Brugge</i>	126
1898 <i>Denemarken en Zweden</i>	136
1898 <i>Inhuldiging koningin Wilhelmina</i>	142
1899 <i>Oppassen op de kinderen</i>	150
3 Brieven naar Bochum en Bonn 1899-1901	157
1899 <i>Godesberg</i>	157
1899 <i>Antwerpen</i>	161
1899 <i>Berlijn – Amsterdam</i>	165
1900 <i>Arnhem en Walden</i>	173
1900 <i>Théophile de Bock</i>	184
1900 <i>Oberammergau – München</i>	187
1900 <i>Salzburg – Gmunden – Wenen – Praag – Dresden</i>	190
1900 <i>Parijs – Amsterdam</i>	196
1901 <i>Amsterdam</i>	206
4 Brieven naar Lausanne 1902-1906	237
1902 <i>Intermezzo</i>	237
1903 <i>Reis naar Italië</i>	238
1903 <i>Naar Heimbach – de affaire Bakels</i>	251
1904 <i>Gezelschapsleven in Amsterdam</i>	260
1905 <i>Naakstudie</i>	277
1906 <i>Gouden medaille</i>	315
5 Brieven naar Leiden 1906-1911	327
1906 <i>Marie du Saar in Leiden</i>	327
1907 <i>‘Le Chat Noir’</i>	328
1907 <i>Brugge – Antwerpen – Breda</i>	337
1908 <i>Een auto-ongeluk</i>	353
1909 <i>Tentoonstelling in het Stedelijk Museum</i>	377

<i>1910 Rolschaatsen</i>	413
<i>1910 Oisterwijk – Amsterdam.</i>	430
<i>1911 Amsterdam huizenjacht</i>	441
Biografische aantekeningen van de belangrijkste personen uit de brieven van Betsy Repelius aan Marie du Saar	468
Literatuur	476
Personenregister	481

Voorwoord

Op 10 januari 1988 stierf op 92-jarige leeftijd Maria Cornelia Hammer na meer dan een halve eeuw te hebben gewoond in een bovenwoning in Amsterdam Zuid, vlakbij het Concertgebouw en het Vondelpark. Marie Hammer had geen kinderen of andere erfgenamen en de nalatenschap, een aanzienlijk geldbedrag en de opbrengst van de inboedel waaronder nogal wat schilderijen, waren per testament aan het Rode Kruis vermaakt. Het – toen nog – Amsterdams Historisch Museum kreeg de eerste keus, maar verwierf niet meer dan wat oude boeken en een portret van de schilderes Betsy Repelius vervaardigd door Lizzy Ansingh. De rest van de inboedel, met een aantal aquarellen van Betsy Repelius, werd geveild bij het veilinghuis Mastenbroek aan de Leidsegracht. Wat overbleef was een grote hoeveelheid ongeordend papier in stapels, dozen en oude valiezen: brieven, knipsels, brochures, tijdschriften, fotonegatieven, daterend van 1860 tot de jaren dertig, alles bestemd voor de vuilstort. Door de eigenaresse van het huis, een goede vriendin van ons en historica, die Marie Hammer in haar laatste levensjaren goed gekend had en de verhalen over haar leven had gehoord, wisten we dat de moeder van Marie Hammer een interessante vrouw was. Deze Marie Hammer-du Saar was oogarts van beroep, de eerste gepromoveerde vrouw aan de Universiteit van Amsterdam, bekend met vele feministen, vriendin van de schilderes Betsy Repelius, getrouwd met de musicus en dirigent Heinrich Hammer, en moeder van – naast Marie Hammer – een zoon die het tot patholoog anatoom van het Binnengasthuis en lid van het Légion d'Honneur had geschopt. Met dat in het achterhoofd reddden we de papierwinkel van de stort en sloegen hem op in de hoop dat hij ooit een interessant hoofdstuk van de vrouwengeschiedenis, zou opleveren. Door drukke werkzaamheden bleef het materiaal vervolgens bijna dertig jaar in geduldige afwachting van zijn herontdekking op zolder liggen, ongeordend en hoogstens een enkele keer doorgekeken op zoek naar gegevens over Marie Du Saar, als er om gevraagd werd.

Toen er wat meer tijd beschikbaar kwam, om precies te zijn midden 2016, keken we de boel weer eens door en viel ons oog op vijf mapjes met brieven uit de periode ca. 1889 tot 1911, geschreven door Betsy Repelius en gericht aan Marie du Saar. Repelius was een relatief onbekende kunstenaar, die altijd is weggezet als een rijke

dame, die het schilderen erbij deed en te weinig talent en ambitie had om echt door te breken. Haar enige claim to fame was het verhaal dat ze in haar fraaie huis aan de Vondelstraat twee plafondschilderingen had laten schilderen door Piet Mondriaan. In de hoop Mondriaan tegen te komen hebben we toen de brieven, een kleine 350 in getal, gelezen en getranscribeerd, maar van Mondriaan geen spoor. In plaats daarvan ontvouwde zich al snel een heel ander verhaal, het verhaal van de vriendschap tussen Betsy Repelius en Marie du Saar en het verhaal van het sociale- en beroepsleven van een serieuze kunstenares rond de eeuwwisseling, het verhaal dat in dit boek is opgetekend.

Het merendeel van de brieven is geschreven toen Marie du Saar buiten Amsterdam verbleef en bestaat uit een verslag van de belevenissen, de reizen, het gezelschaps- en uitgaansleven en de uitgebreide sociale contacten van Betsy Repelius. De brieven (van de retourbrieven van Marie du Saar zijn er maar een paar bewaard gebleven) geven een levendig beeld van het wel en wee van een artistieke dame op stand in het zich vernieuwend Amsterdam van rond 1900. Via Betsy Repelius en haar uitgebreide kring van familie, vriendinnen en kunstenaars, krijgen we zicht op het milieu, het sociale netwerk, de sociale conventies en de culturele smaak van een brede groep uit de Amsterdamse burgerij. Dat is historisch gezien van belang, want veel lijnen uit de recente historiografie over deze periode komen samen in de brieven, zoals de veranderende beleving van sekse-, stands- en klassenverschillen, het stedelijke culturele leven en de opkomst van het toerisme. Als neerslag van het dagelijkse leven van de eerste generatie zelfstandige professionele vrouwen, is deze brievencollectie een inspiratiebron voor nieuw onderzoek.

In de inleiding introduceren we de belangrijkste protagonisten: de auteur van de brieven, Betsy Repelius en de geadresseerde, Marie du Saar met haar gezin. Vervolgens schetsen we de context waarin de brieven geplaatst moeten worden, de professionele, culturele en maatschappelijke omgeving waarin Betsy Repelius en Marie du Saar zich bewogen en de mensen met wie ze omgingen. Voordat de brieven beginnen zeggen we nog wat over de aard ervan en de wijze waarop we ze hebben geselecteerd en weergegeven.

Onze dank gaat uit naar Wilma Schellekens die ons met Marie du Saar en haar geschiedenis in aanraking bracht en naar Nick Repelius, familielid van Betsy Repelius. We danken tevens de collega's en vrienden die een eerdere versie van het manuscript lazen en welkome opmerkingen en aanvullingen leverden: Ulla Jansz, Piet en Lin Buijsters, Constant Cuijpers, Jan Jaap Hey en Mieke van der Wal, Marijke de Groot. We danken Myriam Everard en de heer A. den Biggelaar omdat ze ons in staat stelden het huis Vondelstraat 29 te bezichtigen.

Tineke van Loosbroek en Jan de Vries
Nijmegen 2021

Inleiding

Betsy Repelius en Marie du Saar

Betsy Repelius. Jeugd en opleiding

Johanna Elisabeth (Betsy) Repelius werd in Amsterdam geboren op 31 januari 1848 als de jongste van acht kinderen.¹ De vader van Betsy Repelius, Johan Diederik Hendrik Repelius (1800-1870) kwam uit een geslacht van predikanten en notarissen, maar zelf was hij koopman. Haar moeder, Henriëtte Maria Wesseling (1807-1877), kwam uit een welgestelde Amsterdamse familie, actief in de houthandel en de makelaardij. Het gezin Repelius-Wesseling woonde tussen 1838 en 1846 te 's Graveland op de hofstede 'Stadwijk' op de hoek van de huidige Leeuwenlaan en de 's Gravelandseweg.² Rond 1846 verhuisde het terug naar Amsterdam waar in 1848 Betsy Repelius is geboren. In de bevolkingsregisters van de Gemeente Amsterdam na 1846 wordt haar vader aangeduid als 'zonder beroep', dat wil zeggen dat hij leefde als rentenier. Dit wordt door Betsy Repelius zelf bevestigd in een brief aan Marie du Saar van 3 juli 1901 waarin zij vertelt dat haar vader vanaf zijn huwelijk met haar moeder in 1833 geen bepaalde werkkring meer had, maar toch altijd bezig was. Hoe rijk de familie precies was en welke plaats deze innam op de maatschappelijke ladder is niet makkelijk te achterhalen, maar we kunnen de familie veilig plaatsen in de 'welgestelde en ontwikkelde burgerij', de op één na hoogste groep Amsterdammers volgens de indeling van Aerts.³

1 Biografische gegevens over Betsy Repelius in Klarenbeek (2014), Gorter en Bax (2006). Zie voor de overige personen die in deze inleiding worden genoemd, de biografische aantekeningen.

2 De villa is rond 1900 afgebroken.

3 In het overzichtswerk over de geschiedenis van Amsterdam kiest Aerts voor een indeling in vier groepen op basis van een combinatie van een klassen- en een standenindeling. Aerts en de Rooy (2006), 246. Belangrijke informatie geeft ook De Vries (1986). Zij heeft gebruik gemaakt van de kiezerslijsten van de gemeente Amsterdam 1853-1887. Als we in die lijsten zoeken naar de familie Repelius kunnen we achterhalen welk bedrag aan personele belasting de vader van Betsy (1868: f 182,72) en haar broer Willem Nicolaas (1886: f 131,89) betaalden. Volgens De Vries is 100 gulden de ondergrens om tot de gegoede burgerij van Amsterdam te behoren en potentieel toegang te hebben tot de hogere culturele kringen.

Afb. 1 Betsy Repelius,
foto omstreeks 1895.

Over de jeugd van Betsy Repelius is weinig bekend. In het voorbijgaan meldt ze dat ze niet op school is geweest.⁴ Ze kreeg les van een huislerares, maar erg degelijk kan dat niet geweest zijn want in haar brieven verontschuldigt ze zich over haar gebrekkige schrijfvaardigheid en over haar beperkte beheersing van de vreemde talen. Ze heeft in haar jeugd vermoedelijk teken- en muziekles gehad want voor een meisje uit de betere kringen hoorde dat bij de opvoeding. Toen ze ongeveer twintig jaar oud was begon ze serieus met tekenlessen bij een professionele schilder, P.F. Greive, en na diens dood zette ze de lessen voort bij K.F. Philippeau. Ook dat kon nog gezien worden als het ontwikkelen van een verfijnde smaak en andere ‘vrouwelijke’ kwaliteiten en vaardigheden. Maar de wil om echt kunstenaar te worden openbaarde zich in 1873, Betsy was toen 25 jaar. In dat jaar slaagde ze voor het toelatingsexamen van de Rijksacademie in Amsterdam, die een paar jaar eerder

4 Brief 3 mei 1907.

Afb. 2 Betsy Repelius, *Het Singel vanuit het dakraam van Singel 27*, aquarel, 26 x 39,5 cm. Part. coll.

was opengesteld voor vrouwelijke studenten, en schreef ze zich in als student. De opleiding duurde ongeveer drie jaar en na de voltooiing ervan in 1876 begon Betsy Repelius aan een professionele carrière als schilderes. Ze had een beroepsopleiding genoten, ze was ongetrouwd en financieel onafhankelijk. Vanaf 1877 – haar ouders waren inmiddels overleden – woonde Betsy Repelius op kamers in het pension op Singel 27 in Amsterdam.

Het duurde nog negen jaar voordat ze een speciale relatie kreeg met Marie du Saar, in 1886. Maar toen ging het ook snel: in de zomer van dat jaar gingen ze samen op vakantie in Zwitserland en vanaf oktober 1886 woonden Betsy en Marie samen op het Singel.⁵

Marie du Saar. Jeugd en opleiding

Maria Cornelia du Saar is geboren op 9 augustus 1860 te Harlingen.⁶ Haar voorouders waren Franse Hugenoten en de familie woonde sinds de tweede helft van de zeventiende eeuw in Leiden. De vader van Marie was Jacobus Johannes Daniel du Saar, geboren op 16 april 1828 te Leiden als zoon van een boekverkoper. Via een vriend te Harlingen, Simon Stoffels, leerde hij Reinskjen Stoffels kennen, zijn toekomstige vrouw. Zij was geboren in 1833 te Joure, dochter van een commies der Rijksbelastingen.

Marie du Saar had geen gemakkelijke jeugd. Ze had een zwakke constitutie en haar vader was een man van twaalf ambachten en dertien ongelukken. Desalniet-

⁵ Hier begint de briefwisseling van Betsy Repelius met Marie du Saar, maar de eerste incidentele brieven zijn niet opgenomen.

⁶ Deze biografische schets is grotendeels gebaseerd op bewaard gebleven papieren van Marie du Saar. Wij spreken in de inleiding en de verbindende teksten bij de brieven en de noten steeds over 'Marie du Saar' en niet over 'Marie Hammer-du Saar'.

Afb. 3 Marie du Saar als
medicijnenstudent.

temin volgde Marie de Franse school in Leeuwarden waar ze hard leerde en hoge cijfers behaalde. Maar in december 1875 moest ze de school voortijdig verlaten. Haar vader was vertrokken naar de Transvaal en moeder en dochter moesten op zoek naar een betrekking. Moeder ging de huishouding doen van een rijke dame en Marie zelf kreeg vanaf januari 1876, 15 jaar oud, een betrekking als gouvernante bij de familie Sluijterman van Loo te Alkmaar. Bij deze familie kreeg Marie gelegenheid om te studeren en kwam ze in aanraking met de doopsgezinde predikant Herman de Boer. Via hem kreeg Marie een studiebeurs van de doopsgezinde kerk om de Kweekschool voor Onderwijzeressen te Haarlem te volgen als interne leerling.

In april 1880 was de studie te Haarlem afgerond en Marie ging wonen bij haar moeder, die inmiddels naar Amsterdam was verhuisd om de huishouding te verzorgen van de man van haar vroeg gestorven zuster. Marie had haar examen voor hulponderwijzeres behaald en aanvullende examens in Frans, Hoogduits en hand-